

darulfunun ilahiyat

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Başvuru: 01.04.2023
Revizyon Talebi: 12.04.2023
Son Revizyon: 13.04.2023
Kabul: 17.04.2023
Online Yayın: 19.04.2023

Hüseyin Oral'ın "Anlamın İlk İzleri" Adlı Eserinin Değerlendirmesi

A Review of "First Traces of Meaning" by Hüseyin Oral

Hüseyin Oral. *Anlamın İlk İzleri: Tefsirde Erken Dönem Dil Verilerinin Kronolojik Değeri*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022. 263 s. ISBN: 978-625-8094-93-0

Sümeyye Sevinç^{*}

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Kur'ân, Kronoloji, Metot, Veri

Keywords

Tafseer, Qur'an, Chronology, Method, Data

Tefsir araştırmaları kapsamında Kur'ân'ı doğru anlamaya dair erken dönemdeki verileri konu edinen çalışmalar bulunur. Ancak gerek erken dönemin göreceli olması gerekse tespit edilen verilerin nasıl inceleneceğine dair geçerli bir metodun bulunmaması erken dönemdeki verilere yönelik özgün yöntemlere dair arayışları sürdürmektedir. Bu minvalde Hüseyin Oral'ın *Anlamın İlk İzleri: Tefsirde Erken Dönem Dil Verilerinin Kronolojik Değeri*¹ isimli kitabı, söz konusu çalışmalara özgün bir yöntem sunması açısından dikkate değerdir. Yazarın doktora tezini,² akıcı bir üslup ve anlaşılır ifade tarzıyla geliştirerek kitap haline getirdiği bu verimli çalışması, dil verilerinde kronolojik öncelik metodunu önerir.

"Kur'ân'ın anlamına dair dil verileri nüzûl dönemine ne kadar yakınsa o kadar değerlidir ve nüzûl döneminden uzaklaştıkça veriler bozulmaktadır" hipotezinden yola çıkarak doğru

- 1 Hüseyin Oral, *Anlamın İlk İzleri: Tefsirde Erken Dönem Dil Verilerinin Kronolojik Değeri* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022).
- 2 Hüseyin Oral, *Kur'ân'ı Anlamanın İmkânı: Erken Dönem Dil Verilerinin Kronolojik Değeri* (Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020).

* Sorumlu Yazar: Sümeyye Sevinç (Dr. Öğr. Üyesi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Kütahya, Türkiye. E-posta: sumeyye.sevinc@dpu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3083-6453

Atf: Sevinc, Sumeyye. Hüseyin Oral'ın "Anlamın İlk İzleri" Adlı Eserinin Değerlendirmesi." *darulfunun ilahiyat* 34, 1 (2023): 311–315. <https://doi.org/10.26650/di.2023.34.1.1275452>

anlamak için doğru dil verilerine nasıl ulaşılabileceği hususunda bir metot denemesi olan eser giriş, üç bölüm, sonuç ve ekler kısmından meydana gelir (s. 10). Giriş bölümünde Kur'ân'ın dili ve Kur'ân'ı anlamının bir şartı olarak nüzûl döneminin Arapçasını bilmek üzerinde duran yazar, nüzûlden sonra dilde ortaya çıkan değişiklik net olarak tespit edilemeyeceğinden değişimden daha az etkilenmenin yolunun erken dönem dil verilerine ulaşmak olduğunu vurgular (s. 17-42).

Birinci bölümde erken dönem tefsir müdevvenatı, yitik müdevvenatın önemi, önde gelenleri ve genel karakteristiği olmak üzere dört başlığa yer verilir. Her ne kadar bu bölümün alt başlıkları içindekiler bölümünde belirtilmese de birinci başlıkta hicri I. ve II. asırda Kur'ân'ın anlamına dair eserler konusunda İbn Nedîm'in *el-Fihrist*'te tespit ettiği eserler, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-Beyân* adlı tefsirinin mukaddimesindeki kaynakları ve diğer eserler olmak üzere üç alt başlığa yer verilir. Bu bölüm, erken dönem eserlerinin büyük bir kısmının tespitine dair veri sunmasına rağmen eserlerin tamamı dikkate alındığında geliştirilmeye açık olarak kalır. Bu bölümün ikinci başlığı olan yitik müdevvenatın tespitinin önemi (s. 53, 54) devamındaki yitik dönemin önde gelen isimleri konulu üçüncü başlığa dahil edilebilirdi. Nitekim bu kısımda İbn Abbâs, Sa'îd b. Cübeyr, Mücâhid b. Cebr, İkrime, Hasan el-Basrî, Dahhâk, 'Atıyye b. Sa'd ve Katâde'nin tefsirleri hakkında değerlendirmeler bulunur (s. 54-69). Diğer taraftan dönemin karakteristik özellikleri kapsamında nüzûl dönemi, sahâbîler, son sahâbîler ve tabiîn dönemi kronolojik olarak incelenir (s. 69-83).

Eserin ikinci bölümünde ise dil verisi sağlayan erken dönem kaynakları beş aşamada (tasnif, tercih, tarif, tesbit, tertib)³ tahlil edilir. Bu bölümün girişinde "5T" olarak ifade edilen bu aşamaların tasnif sürecinde eserin özelliği, içeriği ve yazılış amacı açısından tasnife tutulacağı, tercih aşamasında erken dönemin nerede son bulacağı ve bazı eserlerin tercih edilememe gerekçeleri, tarif aşamasında her eser ve müellifinin tanıtılması ve tespit aşamasında eserin yazara aidiyeti ve yazılı olarak aktarılması ele alınır (s. 89-91). Bu bölümün tasnif aşamasında tespit edilen eserler, önce kronolojik olarak sıralanır ardından genel tefsirler, rivayetleri Kur'ân'ı anlamak amacıyla toplayan eserler, rivayetleri korumak amacıyla toplayan eserler, Kur'ân sözlükleri ve genel sözlükler olmak üzere beş kısımda sınıflandırılır. Ancak bu kısımda Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîru Hamsi Mie Âye* ve Yahya b. Sellâm'ın *et-Tesârif* eserleri, kronolojik sıralamada zikredilmesine rağmen beşli tasnifteki yerleri belirtilmemiştir (s. 92-95). Esasında her iki eser de kategorilere ayrılan eserler içerisinde tercih edilmeyen eserler arasında kaydedilir ancak bu kısım tercih edilen ve edilmeyen eserleri ihtiva ettiğinden kategorilerdeki yerlerinin

3 Yazar Türkçede kullanılan tespit ve tertip kelimelerini Arapça asıllarına bağlı kalarak kaydetmiştir.

belirtilmesi beklenirdi. Diğer taraftan bölümün ikinci başlığında kategorilere ayrılan bu eserler içerisinde tercih edilen (s. 99, 100) ve tercih edilmeyen eserler incelenir. Zeyd b. Ali'ye nispet edilen *Garîbu'l-Kur'ân*, Mukâtil b. Süleyman'a nispet edilen *Tefsîru Hamsi Mie Âye*, Kisâi'ye nispet edilen *Me'âni'l-Kur'ân*, Yahya b. Sellâm'a nispet edilen *et-Tesârif*, Ebû Ubeyd'in dile dair eserleri, Mâlik b. Enes'in *Muvattâ'*, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i*, Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh'i* ve İbnü'l-Münzir'in *Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserleri hakkında yazarın özgün tespit ve değerlendirmeler yaptığı bu kısım, söz konusu eserler açısından bundan sonraki araştırmalara kaynaklık edecek ve bakış açısı sunacak verileri ihtiva eder (s. 100-110).

İkinci bölümün üçüncü başlığında erken dönem kaynakları tarif ve tespit edilir. Bu minvalde hicrî II. asır için ayrılan kısımda Mukâtil b. Süleymân'ın *et-Tefsîru'l-Kebîr* ve *el-Vücûh ve'n-Nezâir* adlı eserleri, Süfyân es-Sevrî'nin tefsiri, Halîl b. Ahmed'in *Kitâbu'l-Ayn*'i, Hârûn b. Mûsâ el-A'ver'in *el-Vücûh ve'n-Nezâir*'i, Abdullah b. Vehb'in *Tefsîru'l-Kur'ân*'ı ve Yahya b. Sellâm'ın tefsiri müelliflerinin biyografileri ile birlikte incelenir. Bu aşamada yazar şöhret bulan bilgileri yeniden gözden geçirip sorgulayarak bulgularını sistematik bir şekilde ortaya koyar. Ayrıca yazar herhangi bir müellifin hayatı hakkında yaptığı araştırmada vefat tarihleri de dahil sonuç bilinenden farklı dahi olsa kendi tespitlerini tercih eder (s. 62, 128). Bölümün hicri III. asır için tahsis edilen kısmında ise Ferrâ'nın *Meâni'l-Kur'ân*'ı, Ebû Ubeyde'nin *Mecâzu'l-Kur'ân*'ı, Şeybânî'nin *Kitâbu'l-Cîm*'i, Abdurrezzak b. Hemmâm'ın tefsiri, Ahfeş'in *Meâni'l-Kur'ân*'ı, Sa'îd b. Mansûr'un *Sünen*'i, İbnü'l-Yezîdî'nin *Garîbu'l-Kur'ân*'ı, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'i ve Tirmizî'nin *el-Câmi'u'l-Kebîr*'i hakkında gerek müelliflerin entelektüel hayat hikayelerine gerekse eserlerine dair kronolojik metot açısından değerlendirmeler yapılır (s. 135-159). Yazarın özellikle bu bölümdeki tespitleri, müracaat kaynağı olan bu eserlerden çok daha etkin bir şekilde istifade edebilmenin yolunu gösterir. Son olarak hicri IV. asır için ayrılan bölümde Nesâî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sı, Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*'ı, İbn Düreyd'in *Cemhera*'sı ve İbn Ebî Hâtim'in tefsirleri kronolojik metodun uygulanabilmesi açısından irdelenmektedir (s. 159-174).

Yazar üçüncü bölümde ise “dil verilerinde kronolojik öncelik metodu” olarak adlandırdığı yöntemini, teorik ve pratik bir şekilde takdim eder. Bu bölümün Kur'ân'ı anlamada dil verilerinin yeri ve önemine tahsis edilen ilk başlığında yazar somut tasvirlerle dildeki verileri tahlil eder (s. 178). Diğer taraftan yazar bölümdeki dil verilerinin nüzûl dönemine yakınlığını irdedeği ikinci başlığında nüzûl dönemine yakınlığın yanı sıra sahâbîlerin de Kur'ân'ı anlama konusunda nasıl farklılaştıklarını, Ahmed Emin'in mesele hakkındaki taksimini referans göstererek ele alır (s. 182-183). Yazar erken dönem kaynaklarının tertibi hususunda

verilerin kronolojik olarak görülebileceği bir düzende kullanılmasına dikkat çeker ve sadece vefat değil doğum tarihlerinin de değerlendirme sürecinde ne kadar kritik etkisinin olduğunu ifade eder (s. 186). Bu aşamada verilerin kronolojik öncelik sıralamasını Hz. Peygamber ve sonraki dönemler açısından altı aşamada ele alan yazar, İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber vefat ettiğinde on üç yaşında olması nedeniyle bilgilerinin çoğunu diğer sahâbîlerden aldığını dolayısıyla öncelik konusunda diğer sahâbîlerden sonra geldiğini ileri sürer (s. 190) ve böylece kronolojik önceliklerini daha kolay tespit etmek adına kaynaklardan dört aşamada istifade etmeyi önerir. Bunların ilki hicri I. asırdan veri sağlayan eserler, ikincisi hicri II. asırdan veri sağlayan eserler, üçüncüsü hicri III. asrın başından veri sağlayan eserler ve dördüncüsü sözlüklerdir (s. 194). Bu kısımdaki sıralama tablo olarak sunulabilseydi yöntemin uygulama süreci daha somut bir şekilde gösterilebilirdi. Yazar bu bölümün dördüncü başlığında dil verilerinin kronolojik öncelikleri üzerinde dururken verilerin önceliğini ve doğruluğunu tespit etmek, veriyi doğru anlamak ve Kur'ân'ı doğru anlamak arasındaki farklara işaret ederek önerdiği metodun rivayet tefsiri ve dilbilimsel tefsirden temayüz eden yönlerini belirtir (s. 196-199). Beşinci başlıkta ise verilerin kronolojik olarak izini sürmek ve veriyi kaynağına göre değerlendirmek gibi metodların faydalarının yanı sıra verilerle ilgili karşılaşılabilecek hususlar ve kaynaklar hakkında farkında olunması gerekenler maddeler halinde verilir (199-204). Bu bölümün altıncı başlığında ise yazarın yeni metodu, belirli kriterlere göre tercih edilen örneklerde tatbik edilir. Buna göre Kur'ân'da bir defa ve birden fazla geçen kelimelerde metod uygulanırken veriler tarama, tespit, çözümlenme ve kronolojik tertibin ardından değerlendirilir (s. 204-217). Metodun sonradan çıkan anlamları tespitteki faydaları hakkındaki son başlığı ise “الدِّين” kelimesi örneğinde anlatılır (s. 225-234). Yöntemin ilk defa uygulanması nedeniyle geliştirilmesi muhtemeldir. Bu minvalde kronolojik öncelik ile tercih edilen verilerin aynı zamanda sened tahlillerinin de hadis ilminin imkânlarından faydalanılarak tahkik edilmesi değerlendirme aşamasında katkı sağlayabilir. Diğer taraftan eserin sonundaki “Ekler” bölümünde, âlimlerin doğum ve vefat tarihlerine göre genel zaman grafiklerinin yanı sıra sahâbe-tabîin ve tabîin-II. asır dönemlerine dair âlimlerin doğum ve vefat tarihine göre grafikler hazırlanmıştır (s. 241-246).

Eserde cümle ve kelimeler, birkaç istisna dışında doğru ve yerinde olarak kullanılmıştır. Nadir birkaç örnekte eser adı (s. 94, 99) ve yazım hatası (s.164), aynı kelimenin farklı yazılışı (s. 77) ve Arapçada (ج) harfinin ince harflerle birlikte geçtiği bazı isimlerin Türkçe bilinen kullanımlarının değil Arapça fonetiğinin esas alınmasından kaynaklanan farklılıklar bulunur. Nitekim İbn Cüreyc, İbn Düreyd ve Müberred isimlerinde Curayc, Durayd ve Mubarrad kelimeleri tercih edilmiştir (s. 49, 93, 95, 98, 159, 166). Ayrıca virgöl ve noktalı virgölün bağlaçla birlikte

kullanılma sorunu (s. 54, 56, 57, 65, 73, 91, 114, 131, 187, 188, 217) ve çok fazla Arapça ibare okumanın etkisinde kalarak yazılı dilde çok tercih edilmeyen “ki” lafzının cümle içinde tercih edilmesi (s. 96, 105, 115, 122, 129, 151, 170, 204, 231) söz konusudur. Öte yandan son derece detaylı olarak hazırlanan dipnotlarda, aynı bilginin tekrarı esnasında ara sıra hem Roman hem de Latin rakamlarını kullanmaktan kaynaklanan farklı atıf şekilleri dikkat çeker (s. 55, 77). Ancak dipnotlar da metin içinde olduğu gibi tefekkür edilmiş ve muhakeme edilmiş yoğun bir emeğin ürünüdür.

Yazar çalışmanın tamamında sürekli olarak fikir teatisinde bulunarak şöhret bulan genel yargıları sorgular ve sorunlu yargıların nasıl tashih edilebileceğine dair öneriler sunar. Bununla birlikte yazar önerdiği kronolojik yöntemin uygulama aşamasındaki zorluklara dikkat çekerek değerlendirmelerinde realiteyi göz önüne alır. Ayrıca bu eser, bilimsel çalışmalarda temel sorular oluşturma, hipotezler üretme ve yöntemler kullanma konusunda örneklik teşkil eder. Netice itibarıyla yazarın önerdiği bu yöntemin bilimsel çalışmalara sistematik veriler sunması, araştırma projelerinde tatbik edilmesi ve bu yöntemle veri analizi yapabilecek programların geliştirilmesi hususunda kaynaklık etmesi beklenir.

